

Lettre de Zuylen et du Pontet

BULLETIN VAN HET GENOOTSCHAP BELLE DE ZUYLEN/ASSOCIATION ISABELLE DE CHARRIÈRE EN VAN DE ASSOCIATION SUISSE DES AMIS DE MADAME DE CHARRIÈRE

BULLETIN DE L'ASSOCIATION BELLE DE ZUYLEN/ISABELLE DE CHARRIÈRE ET DE L'ASSOCIATION SUISSE DES AMIS DE MADAME DE CHARRIÈRE

Secretariaat Nederland:

Mevrouw Drs. M.I. Wolff-Craandijk, Rozendaalselaan 22, 6891 DG Rozendaal (G), tel. 085 - 61 97 82

Met ingang van 9 oktober 1993 / à partir du 9 octobre 1993:

De heer Dr. L.L. van Maris, Gerecht 9, 2311 TC Leiden, tel. 071 - 14 49 62

Secrétariat Suisse:

Bibliothèque publique et universitaire, Place Numa-Droz 3, 2000 Neuchâtel

NR 18 - SEPTEMBER/SEPTEMBRE 1993

Aan onze lezers

Wie gevoel heeft voor jaartallen en deze graag aan de hand van een rijmpje of anderszins onthoudt, zou het achter ons liggende verenigingsjaar kunnen memoreren als:

Negentien-negen-drie

Het jaar van de biografie!

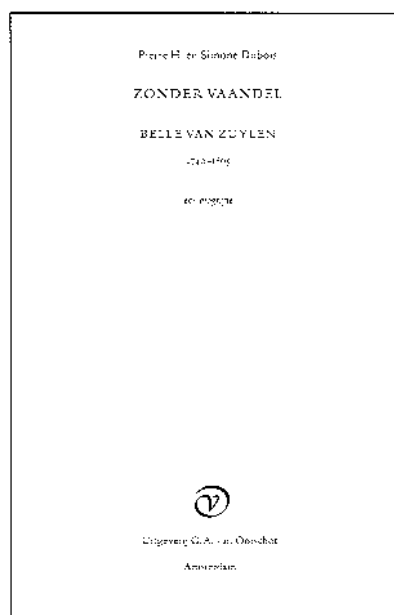
Op deze plaats willen wij allereerst onze blijdschap tot uitdrukking brengen over het verschijnen in 1993 van 'Zonder vaandel' als een Nederlandstalig standaardwerk, waarin de kennis over Belle van Zuylen/Isabelle de Charrière tot op de meest recente datum is vastgelegd en een woord van hulde en respect richten aan het adres van Simone en Pierre Dubois, die zich op zo voortreffelijke en nauwkeurige wijze van hun taak kweten. Voor wie in Belle is geïnteresseerd, is het boek niet alleen een onmisbare bron van informatie, maar vóór alles een genot om te lezen! Daartoe heeft zeker ook de keurige uitgave van Van Oorschot in de fraaie, verfijnd roodgetinte band het zijne bijgedragen.

Elders in dit nummer wordt 'Zonder vaandel' uitvoerig besproken door Ieme van der Poel; hier wordt daarom volstaan met enkele feitelijke vermeldingen.

Op 24 februari jl. werd het boek tijdens een feestelijke bijeenkomst met vele prominenten in 'Maison Descartes' te Amsterdam door Simone Dubois aangeboden aan de Minister van WVC, Mevrouw Drs. H. d'Ancona. In de daaropvolgende weken werden de Dubois uitgenodigd voor een exceptioneel groot aantal spreekbeurten door het ganse land en waren zij de hoofdpersonen in twee bijzonder aardige televisie-uitzendingen (van de NOS 'Nova' en van de AVRO 'Opium'). Overigens liet ook de schrijvende pers zich niet onbetuigd! En het belangrijkste: 'Zonder vaandel' heeft van meet af aan grote weerklank gevonden bij het lezende publiek: de eerste twee drukken, samen 3000 exemplaren tellende, waren binnen korte tijd geheel uitverkocht - met de derde druk is dat bijna het geval - een vierde druk is in voorbereiding.

En nu moet ernaar gestreefd worden om ook de geïnteresseerden buiten het Nederlandse taalgebied te bereiken langs de

"C'est une drôle de chose q'un livre. Sa conception, son impression, le commerce qui s'en fait, les éloges qu'il reçoit, le blâme qu'il éprouve, ce qu'il en revient à l'auteur d'estime ou de diffamation, sont des choses qui n'ont entr'elles aucun rapport". (Isabelle de Charrière aan G.G. Taets van Amerongen, februari 1804, O.C. VI brief/lettre 2504).

Titelblad van 'Zonder Vaandel'.

A nos lecteurs

Nous avons l'impression que la commémoration du 250ème anniversaire de la naissance de Madame de Charrière a donné une impulsion à nos activités, tant en Hollande qu'en Suisse. C'est de là, pensons-nous, qu'est partie l'idée d'un colloque à Neuchâtel. Le gros de nos efforts s'est donc concentré sur la préparation des journées des 11, 12 et 13 novembre 1993. L'avant-programme a été largement diffusé, et lors de nos deux réunions annuelles, nos membres ont pu écouter la lec-

weg van goede vertalingen. Op die 'markt' zal het de gedegen en volumineuze biografische studie van de Engelsman Cecil Courtney ontmoeten, die recentelijk verscheen maar geheel anders van aard is dan het werk van het echtpaar Dubois.

Op 25 april jl. waren onze leden via een bijeenkomst op Slot Zuylen in de gelegenheid om zelf met Pierre en Simone Dubois van gedachten te wisselen over de biografie en om hun exemplaar door de schrijvers te laten signeren. Voor een gehoor van bijna honderd aanwezigen gaf eerst Pierre Dubois een boeiende uiteenzetting over de inhoud van het werk, waarna Simone Dubois de praktische kant van zulk een onderneming toelichtte. Daarop volgde een levendige discussie 'op niveau', waarna men zich onder het genot van een glaasje champagne en een aantal voortreffelijke soorten cakes nog geruime tijd gezellig met elkaar onderhield.

Het is verheugend, dat de verschijning van 'Zonder vaandel' de alsmaar toenemende belangstelling voor Belle onder een overigens zeer uiteenlopend publiek kan komen ondersteunen. Echter wordt er dit jaar ook op andere vlakken hiertoe veel waardevols aangedragen, met name door:

- het toneelstuk 'Belle of Geen talent voor ondergeschiktheid', waaraan in de eerste plaats de naam van Ineke ter Heege verbonden is (zie elders in dit nummer);
- de speelfilm 'Belle van Zuylen/Madame de Charrière' van Digna Sinke, die vanaf september in een groot aantal Nederlandse bioscopen te zien is;
- last but not least het internationale Colloquium te Neuchâtel in november van dit jaar, dat grote betekenis heeft voor alle 'Belle-liefhebbers'.

Op het bestuurlijke vlak is er in het achter ons liggende jaar niet stilgezeten. In het bijzonder dient in dat verband het grote "karwei" genoemd te worden, dat de penningmeester, Mevrouw Dubois-van Veen verricht heeft met het opzetten van een adequaat systeem voor het adressenbestand en de contributie-inning. Verder belastte de Heer Van Maris zich met de herdruk-met-vele-herzieningen van onze Genootschapsfolder, die aan het einde van dit jaar in de roulatie zal komen en dan ook op het secretariaat verkrijgbaar zal zijn. Mevrouw Schouten-Kalnins trof de eerste voorbereidingen voor een tournee van de Reizende Tentoonstelling in ons land (in 1994) en het Bestuur als geheel zette de hoofdlijnen uit voor de ontvangst van ons Zwitserse Zuster-genootschap (eveneens in 1994) in het kader van de excursies over-en-weer.

Met 'Slot Zuylen' - en de Slotbeheerder, de Heer Gijzen voorop - waren er weer de gebruikelijke goede contacten. Op de Jaarvergadering van 'De Vrienden' in juni jl. werd door hun Voorzitter Mevrouw Bunjes-van Tuyl, aan de Voorzitter van het College van Regenten de nieuwe brochure van Slot Zuylen aangeboden, waarin - uiteraard - een apart stuk over Belle staat en waarin ook de gegevens van het Genootschap zijn opgenomen.

Van de vele universitaire en algemeen-culturele contacten, reeds bestaande en nieuwe, willen wij hier met name de prettige relatie met de Directeur van 'Maison Descartes', de Heer Philippe Noble, noemen.

Ook dit jaar vonden er in het Bestuur enkele mutaties plaats. Vanwege zijn drukke werkzaamheden zag de Heer Deleu zich genoodzaakt zijn bestuursfunctie op te geven, maar hij blijft ons als adviseur behulpzaam. Wij zoeken naar één zijner landgenoten als opvolger om aldus de goede banden met België te continueren: ongeveer 10 % van onze leden woont aldaar, véél

ture de textes d'Isabelle de Charrière, faite par quelques membres de la compagnie théâtrale 'Scaramouche'.

Nous avons aidé la Bibliothèque publique et universitaire de Neuchâtel à acquérir les 10 volumes du périodique allemand 'Friedenspreliminarien', parus de 1793 à 1796, dont Louis-Ferdinand Huber, ami et traducteur de Madame de Charrière, était le rédacteur principal. Les journaux, surtout au XVIIIème siècle, ont joué un rôle essentiel dans les échanges intellectuels en Europe, et si l'on peut parler de l'éveil d'une 'conscience européenne', c'est à eux qu'on le doit surtout. Que ce soit en Allemagne, Hollande, Suisse, France, Suède ou Angleterre, de nombreuses sociétés savantes publiaient et échangeaient leurs journaux. En favorisant cet achat, nous avons le sentiment d'oeuvrer dans le droit-fil de l'esprit de notre colloque qui se veut tourné vers l'Europe.

Si l'année 1984 fut celle de la parution du dixième et dernier volume des 'Oeuvres Complètes' de Madame de Charrière, l'année 1993 aura été celle de la parution de la biographie exhaustive que Pierre et Simone Dubois lui ont consacrée. Ecrite en néerlandais, cette fondamentale et remarquable étude a été présentée à la presse le 24 février dernier à la Maison Descartes d'Amsterdam et le premier exemplaire en fut offert au Ministre de la Culture néerlandaise, Madame H. d'Ancona.

C'est bien à ces infatigables 'amis' de Madame de Charrière que sont Simone et Pierre Dubois que l'on pourrait appliquer, en la transposant, la phrase par laquelle Michelet concluait sa monumentale 'Histoire de France':

"Eh! que demanderais-je, chère France, avec qui j'ai vécu, que je quitte à si grand regret? Dans quelle communauté j'ai passé avec toi quarante années! Je travaillais por toi, j'allais, venais, cherchais... Je donnais chaque jour de moi-même presque tout, peut-être plus encore!"

La première et la deuxième éditions ont été épuisées en quelques semaines; la troisième tire à sa fin et l'éditeur prépare à présent la quatrième. Avec quelle impatience nous attendons la traduction de cette biographie, et nous sommes heureux de savoir que plusieurs éditeurs français, et non des moindres, s'y intéressent.

De même, nous avons été ravis d'apprendre qu'une seconde édition du livre 'Une liaison dangereuse' était prévue aux éditions de La Différence.

Comme vous le voyez, tout bouge, tout avance, et la bienveillante attention que les autorités et l'Ambassade royale des Pays-Bas nous prêtent à l'occasion de la mise sur pied du colloque, nous est un précieux encouragement.

Jacqueline Winteler
Présidente de l'Association suisse
des Amis de Madame de Charrière

---

research omtrent Belle vindt er plaats en regelmatig wordt daar in de media melding van haar gemaakt. Kortom...

In de loop van dit jaar verwelkomden wij Mevrouw Boucher-Verloop in ons midden. Zij zal zich speciaal belasten met onze betrekkingen met 'Slot Zuylen' (de contacten met de 'Stichting' en de 'Vrienden', de organisatie van de Jaarlijkse Bijeenkomst en wat dies meer zij) en met de excursie 1994 van het Zwitserse Zuster-genootschap naar ons land. Mevrouw Boucher is reeds een goede bekende op Slot Zuylen, daar zij vanuit haar kunsthistorische achtergrond meermalen assisten-

tie verleende o.a. bij de zomertentoonstellingen op het Slot. Zij woont in 'het Utrechtse' hetgeen een natuurlijke band met Slot Zuylen en met Belle betekent!

Tenslotte zal op 9 oktober een belangrijke wisseling van de wacht plaatsvinden: op die datum zal het secretariaat van het Genootschap, dat gedurende zeven jaar vervuld werd door Mevrouw Wolff worden overgedragen aan de Heer Van Maris.

Voor het komende verenigingsjaar staat er weer veel op het

programma, waarover, zoals gebruikelijk, op de a.s. Réunion het één en ander medegedeeld zal worden. Ons gestaag groeiende ledenaantal (thans 330) en de actieve belangstelling voor Belle, zowel binnen als buiten onze kring, geven ons het gevoel een zinvolle functie te vervullen als intermediair tussen haar en onze eigen tijd.

Het Bestuur

In memoriam Fransje Scholten van Aschat

Nadat zij ruim een jaar tevoren om gezondheidsredenen uit ons Bestuur was getreden, is in maart jl. Mevrouw Mr. F.M. Scholten van Aschat-van Anrooy - voor haar vrienden Fransje - van ons heengegaan.

Wij houden haar in onze herinnering als een hartelijke, capabele en toegewijde persoonlijkheid en als een bestuurslid, dat veel gedaan heeft voor onze vereniging. Zo ontwierp en verzorgde zij in 1990 de artistieke Jubileumuitgave 'Agnès à d'Hermenches' van Belle's brief 317. Het was Fransje, die zich als regel met onze subsidie-aanvragen belastte - en ze ook meestal verkréég! En onze buitenlandse gasten vonden bij haar en haar man steeds een warm welkom en gastvrij onthaal.

Op Fransje konden we altijd rekenen. Zij zette zich in met grote beminlijkheid, precisie en gevoel voor stijl. Zij ruste in vrede.

Afscheid van onze secretaris

De secretaris van het Genootschap, mevrouw drs. M.I. Wolff-Craandijk, heeft te kennen gegeven haar bestuursfunctie op de Réunion van dit jaar neer te willen leggen. Niet iedere bestuurswisseling wordt afzonderlijk in de *Lettre de Zuylen et du Pontet* vermeld; in dit geval meent het bestuur echter wel degelijk een uitzondering te mogen maken.

Sinds 1987 heeft Marise Wolff zich op bewonderswaardige wijze gekweten van de vele taken, die het secretariaat van een Genootschap als het onze met zich mee brengt. Een ieder die wel eens van nabij een verenigingsbestuur heeft meegemaakt, weet hoezeer de secretaris daarin een spilfunctie bekleedt: zij of hij belichaamt, in heel concrete termen, het geheugen van het bestuur en fungeert dikwijls ook als "trait d'union" tussen de diverse bestuursleden -een rol die, zeker wanneer sommige bestuursleden in het buitenland wonen, heel wat hoofdbreken met zich mee kan brengen! Maryse Wolff's opvatting van het Genootschapssecretariaat reikte echter duidelijk verder. Zij rekende niet alleen de "normale" plichten van een dergelijke functie tot haar taak, maar nam het ook op zich, als ware het vanzelfsprekend, om tal van andere zaken die zij op haar pad vond tot een goed einde te brengen. Met name de contacten met instellingen, verenigingen of personen die op één of andere wijze aan de doelstellingen van het Genootschap gerelateerd waren, zijn bij haar in bijzonder goede handen geweest. Aan haar initiatieven, organisatie-talent en goede zorgen heeft het Genootschap veel te danken. En indien de bekendheid van Belle van Zuylen in de afgelopen jaren merkbaar is toegenomen, dan is dat zeker niet in de laatste plaats te danken aan het wervend enthousiasme en de onvermoeibare activiteit van de secretaris. Genootschap en bestuur willen Marise Wolff dan ook hun bijzondere erkentelijkheid uitspreken, samen met de verwachting dat wij allen haar nog dikwijls op de Genootschapsdagen zullen mogen begroeten.

Het Bestuur

Marise Wolff, secretaris Genootschap Belle de Zuylen

Foto: M. Voorhoeve

Kan Belle van Zuylen een nieuw continent veroveren?

Samenvatting van de causerie gehouden door Margriet Lacy-Bruijn op Slot Zuylen, ter gelegenheid van de Jaarlijkse Bijeenkomst van het Genootschap Belle de Zuylen op 17 oktober 1992.

Al geruime tijd bestaat er in de Verenigde Staten belangstelling voor het leven en werk van Belle van Zuylen/Madame de Charrière. Enkele jaren geleden werd er zelfs een colloquium aan haar gewijd; de Reizende Tentoonstelling trok langs diverse steden in Amerika en men komt Belle's naam ook steeds vaker tegen op programma's van verschillende conferenties. Op zichzelf is het geen geringe verdienste, dat Belle er überhaupt in geslaagd is zich een zekere bekendheid te verwerven aan deze zijde van de Atlantische Oceaan. Meteen moet echter toegegeven worden, dat zij bij het 'grote publiek' volledig onbekend is, en dat zelfs onder academici die zich voornamelijk met Franstalige letterkunde en cultuur bezighouden, haar naam slechts voor een gering aantal mensen een bekende klank heeft.

Verder komt het mij voor, dat degenen die zich 'alleen maar' of voornamelijk met Belle bezighouden (zoals Alix Deguise en ikzelf), minder talrijk zijn dan degenen die haar 'gebruiken' in vergelijkende studies of als schrijfster temidden van andere die bestudeerd worden om een bepaald aspect van de 18de eeuw te analyseren. Die laatste benaderingen zijn natuurlijk niet verwerpelijk, maar suggereren toch in zekere mate, dat Belle hier nog niet geheel op eigen benen staat. Bovendien dient vermeld te worden, dat ze soms vanuit een modern-feministische hoek benaderd wordt, die weinig rekening houdt met de maatschappelijke context, waarin Belle zelf leefde. Dit geldt trouwens ook voor andere schrijfsters uit vroeger tijden en ik wil beslist niet zeggen, dat een 20ste eeuwse en/of feministische benadering niet aanvaardbaar is. Ik krijg echter soms de indruk, dat die benadering meer inhoud zou hebben, als er een breder historisch perspectief aan verbonden was.

Het grootste struikelblok, dat de verbreiding van Belle's naam en faam in de Verenigde Staten in de weg staat, is het gebrek aan Engelse vertalingen. Amerikanen, zelfs zij die goed ontwikkeld zijn, hebben meestal weinig of geen kennis van vreemde talen, en daarom zouden Engelse versies van haar werk haar in ieder geval reeds toegankelijker maken in academische/letterkundige kringen in de Verenigde Staten. Maar zoals duidelijk is gebleken in Nederland, heeft Belle ook veel te zeggen aan een groter publiek. Ik wil zeker niet beweren, dat heel Amerika Belle zou 'ontdekken', als haar werk in het Engels verkrijgbaar was, maar ik ben ervan overtuigd, dat een keuze uit haar brieven, gericht op de algemene politieke en maatschappelijke interesses van veel Amerikanen, de moeite (en kosten) van het publiceren waard is.

Margriet Lacy-Bruijn
Butler University
Indianapolis, Indiana, V.S.

Boswell tussen de tulpen

De Britse schrijver en auteur van diverse literaire biografieën **Richard Holmes** heeft op de Jaarlijkse Bijeenkomst van het Genootschap Belle de Zuylen 1992 een lezing gehouden over het verblijf van James Boswell te Utrecht (1763-1764) en zijn contacten met Belle van Zuylen onder de titel '*Boswell tussen de tulpen*'. Voor de inhoud van deze lezing verwijzen wij naar de publicatie in het tijdschrift '*Atlas*', nummer 2, 1991, *Richard Holmes, Boswell tussen de tulpen*, pag. 67 t/m 99.

Zonder vaandel: een achttiende eeuwse polyfonie

In de inleiding die aan '*Zonder vaandel*', de biografie van Belle van Zuylen, voorafgaat, geven de auteurs, Pierre en Simone Dubois, een aantal voorwaarden waaraan de biograaf in hun ogen dient te voldoen. Sympathie staat daarbij voorop. Een eis die in feite voor zichzelf spreekt, want het is eenvoudigweg ondenkbaar dat de schrijver van een biografie zich gedurende zoveel jaren en zo intensief zou kunnen bezighouden met een personage of een onderwerp dat hem eigenlijk niet ligt. Wat dat laatste betreft, denk ik dat er tussen een literair genre als de biografie en de wetenschappelijke analyse van literaire teksten een minder grote kloof gaapt dan de auteurs in hun inlei-

ding suggereren: zonder een zekere mate van hartstocht zouden noch de literatuur, noch de wetenschap kunnen bestaan. Pierre en Simone Dubois zien de persoonlijkheid van Belle van Zuylen als een essentieel gegeven voor hun biografische arbeid. Zoals ze terecht opmerken, is deze in het werk van de meeste van hun voorgangers nooit goed uit de verf gekomen, omdat de auteurs in kwestie zich in de eerste plaats concentreerden op Belle's vriend en vertrouweling, de schrijver-politicus Benjamin Constant. Dit lot deelt Belle van Zuylen overigens met een aantal andere schrijfsters uit de achttiende en negentiende eeuw voor wie de belangstelling pas echt op

Aanbieding 'Zonder Vaandel' aan minister d'Ancona in Maison Descartes.

gang kwam onder invloed van de tweede feministische golf, rond het midden van de jaren zeventig, en die voordien voornamelijk bekendheid genoten als vrouw of minnares van beroemde mannen. Voor de Franse literatuur valt hierbij bijvoorbeeld te denken aan madame du Châtelet, madame d'Épinay, George Sand en niet in de laatste plaats Belle's rivale, madame de Staël.

Opmerkelijk is dat de inleiders met geen woord reppen over een ander biografisch probleem dat met betrekking tot Belle van Zuylen wel degelijk bestaat en dat het best kan worden omschreven als een gebrek aan 'uiterlijk' leven. Ook al verzucht de jonge schrijfster in één van haar brieven aan Constant d'Hermenches dat ze, wanneer ze geen vader of moeder had, misschien wel een tweede Ninon de Lenclos zou zijn, het leven dat haar tenslotte ten deel viel, leek in niets op het bestaan van de vermaarde courtisane: in plaats van te schitteren in de Parijse salons, sleet madame de Charrière haar dagen in het gezelschap van een goedbedoelende maar saaie echtgenoot, diep weggestopt in de provincie.

Een dergelijke levensloop vormt nu niet direct het materiaal waarmee een biograaf zijn onderneming bij voorbaat van succes verzekerd weet en het is derhalve geen geringe prestatie dat de lectuur van deze ruim 700 bladzijden tellende biografie geen moment verveelt. Dit is in de eerste plaats te danken aan het feit dat de auteurs, zoals hierboven reeds aangegeven, hun werk hebben toegespitst op de ideeënwereld van Belle van Zuylen. Zowel in haar correspondentie als in haar romans geeft ze uitdrukking aan opvattingen die niet alleen een inzicht geven in haar persoonlijk leven maar waarin zij tevens aanknoopt bij maatschappelijke en filosofische stromingen die bepalend waren voor het intellectuele klimaat van haar tijd. Net als overigens geldt voor het werk van haar tijdgenoten zoals Sade en Rousseau, gebruikte Belle van Zuylen haar romans als een voertuig voor ideeën over zaken die haar na aan het hart lagen: de pedagogie; de vraag naar het nut van de literatuur; de verhouding tussen de sexen; het verlangen naar radicale politieke vernieuwing enerzijds, en de afkeer van de massale slachtingen die daarvan het bijproduct waren anderzijds.

Tegelijkertijd gaan Belle's biografen zorgvuldig genoeg te werk om niet de fout te maken de opvattingen van een achttiende-eeuwse 'bel esprit', hoe modern soms ook, te presenteren als die van een rebelse meid van onze tijd. Telkens weer leggen zij er de nadruk op dat Belle's tegendraadsheid gezien moet worden in het licht van de tijd waarin zij schreef en van de maat-

schappelijke klasse waartoe zij behoorde. Een klasse waarvan de normen en waarden voor een belangrijk deel ook de hare waren. Het is zeker waar dat Belle in bepaalde opzichten de grenzen overschreed die haar onmiddellijke omgeving haar oplegde. Zo strookte de openhartigheid waarmee ze Constant d'Hermenches in haar brieven deelgenoot maakte van haar ontwakende sensualiteit, niet met wat in haar kring voor een jong meisje betamelijk werd gevonden. Maar tegelijkertijd voegde ze zich naar de heersende regels, door, niet anders dan haar tijd- en standgenoten, het huwelijk in de eerste plaats als een financiële transactie te beschouwen.

Hoewel de denkster Belle van Zuylen in deze biografie een centrale plaats inneemt, besteden de auteurs ook ruime aandacht aan de verschillende milieus waarin ze verkeerde. In dit opzicht vormt de biografie een noodzakelijke aanvulling op de volledige uitgave van de brieven, waarin bijzonderheden over personen en gebeurtenissen uiteraard tot het notenapparaat beperkt bleven. Die voetnoten zijn in 'Zonder vaandel' als het ware opgevuld en tot leven gebracht. Daardoor ontstaat een veel genuanceerder beeld van Belle's familielevens en de Hollandse adel in de achttiende eeuw dan uit de correspondentie naar voren komt.

Het materiaal voor deze passages hebben Pierre en Simone Dubois aan een groot aantal secundaire bronnen ontleend, zoals de dagboeken van Boswell en van Belle's Zwitserse vriendin, Isabelle de Gélieu. Maar ook andere, niet-literaire bronnen verschaffen informatie over het dagelijks leven in de achttiende eeuw, waarbij Verlichting en redelijkheid soms ver te zoeken zijn. Meer dan gruwelijk is het in het Nederlands gestelde medische verslag van de ziekte en de dood van Belle's moeder, Helena Jacoba de Vicq (op 3 december 1768 - red.):

's Avonds gevoelde zij eene zeer hevige pijn in de keel, vergezeld met eene sterke koorts en eene bezwaarlijke ademhaling. Hierop werd goedgevonden haar terstond uit haar bed te lichten en een der vensters van het vertrek te openen om haar versche lucht te doen scheppen, wanneer teffens een groot trekpleister om derzelver hals gelegd, uit eene ader aan den voet tien oncen bloet gelaaten, de sublinguale aderen geopent en wijders een verzachtend Cathartic ingenoomen wierden. Men leidde haar eene warme en wijders een verzachtende Fomentatie om den hals, ook wierden nog twee blaaren aan de beenen getrokken en vermits de Cathartic tot nog toe niet had begonnen te werken, zo wierd een gewoon Klisteer geapliceerd. Omtrent zeven uur in den ochtendstond gaf men haar 15 greinen van 't vermaard anti-inflammatoir Poeyer, maar helaas! toen zag men dat de krachten der natuur uitgeput waren en dat generlei medicijnen meer konden baaten.'

De dood van de moeder lijkt voor een zeer belangrijk deel bepalend te zijn geweest voor de verdere levensloop van Belle van Zuylen. Terwijl ze voordien een redelijk grote vrijheid had gekend in de keuze van haar bezigheden, wordt zij nu als de enig overgebleven vrouw in het gezin met de zorg voor het huishouden belast. Zij krijgt in toenemende mate de kritiek van haar jongere broers te verduren, terwijl de vader zich hoe langer hoe meer aan het gezinsleven onttrekt. Onder deze omstandigheden vormde een huwelijk de enige uitweg of liever, het minste van twee kwaden, want iets beters valt er niet te zeggen over een huwelijk waar geen van beide echtelieden ook maar enigszins in schijnt te hebben geloofd.

Tot de interessantste passages uit deze biografie behoren de episode over de Corsicaanse opstand en de beschrijving van de reizen die Belle van Zuylen maakte naar Londen en naar Parijs.

In 1768 vertrok Constant d'Hermenches naar Corsica waar de inwoners in opstand waren gekomen tegen het centrale gezag van Genua. Deze stad riep de hulp in van Frankrijk dat een leger stuurde waarvan Constant d'Hermenches deel uitmaakte. D'Hermenches beschouwde de Corsicanen en hun leider Paoli als een stelletje barbaren, van wie de vrijheidsstrijd in de kiem moest worden gesmoord. Bovendien - en daarin had hij geen ongelijk - was hij van mening dat de eilandbewoners over onvoldoende middelen van bestaan beschikten om op eigen benen te staan. Belle van Zuylen daarentegen, deelde aanvankelijk de mening van James Boswell die het eiland enkele jaren eerder had bezocht en juist grote sympathie voor Paoli en de opstandelingen had opgevat.

In feite staan in het Corsica-debat twee Verlichtingsideeën tegenover elkaar. D'Hermenches vertegenwoordigt de opvatting dat het Frankrijks opdracht is de rest van de wereld in haar beschaving te laten delen, een opvatting die een eeuw later de grondslag zou vormen voor Frankrijks koloniale politiek. Boswell daarentegen stelde zich op het standpunt dat men de vrijheidslievendheid van de Corsicanen diende te respecteren, waarbij hij Paoli afschilderde als een belangeloos voorvechter van de idealen van de Verlichting.

In de herfst van 1766 vertrok Belle van Zuylen voor langere tijd naar Engeland, mogelijk om na de zich eindeloos voortslepende huwelijksonderhandelingen met de markies de Bellegarde, haar zinnen te verzetten. Ze leidde er een zeer afwisselend en bovendien druk sociaal leven waarvan de ontmoeting met de filosoof David Hume één van de hoogtepunten vormde. Zoals

wel vaker het geval is, bleek deze grote geest buitengewoon genteresseerd in materiële zaken, zodat het tafelgesprek, als we Belle mogen geloven, voornamelijk over roastbeef en plum-pudding ging.

Het bezoek van Belle van Zuylen aan Parijs vond ruim twintig jaar later plaats, nadat zij inmiddels met De Charrière was getrouwd. Interessant is dat zij in deze stad haar oude liefde voor het componeren weer opvatte en daarnaast allerlei muzikale evenementen bezocht, zoals uiteraard de opera. De auteurs van '*Zonder vaandel*' wijzen erop dat de muziek in het leven van Belle van Zuylen een heel speciale en eigenlijk ook heel moderne rol vervulde. Zoals ze schrijven en denken beschouwde als het middel bij uitstek om zich met de onvolkomenheid van het leven te verzoenen, zo zag ze de muziek als een superieure vorm van literatuur die uitdrukking geeft aan het onzegbare.

'*Zonder vaandel*' is een in alle opzichten geslaagde biografie. Aan diegenen die het werk van Belle van Zuylen niet of slechts ten dele kennen, verschaft het een uitstekend inzicht in de ideeënwereld van de schrijfster en het leven dat zij leidde. Maar het boek vormt eveneens een waardevolle aanvulling op de '*Oeuvres complètes*'. Niet omdat daaraan nog iets ontbrak, maar omdat deze levensbeschrijving aan de stem van de schrijfster een aantal andere toevoegt, waardoor de oorspronkelijke solo's en duetten zich uitbreiden tot een achttiende eeuwse polyfonie.

Ieme van der Poel

Belle depicted in England

Over het zojuist verschenen boekwerk '*Isabelle de Charrière (Belle de Zuylen), a biography*' door Dr. C.P. Courtney ontvingen wij onderstaande informatie van de auteur zelf.

This biography of Isabelle de Charrière, which was begun seven or eight years ago (and suffered interruption many times on account of other commitments) has grown out of editorial work on some of the volumes of the Van Oorschot edition of her '*Oeuvres Complètes*' and on the new edition of the '*Correspondance générale*' of Benjamin Constant (Tübingen: Niemeyer, vol. I, edited by C.P. Courtney and Dennis Wood, 1993). It can be seen as the result of an editor's irresistible urge to transcend myopic concentration on minutiae (textual variants and footnotes) and as an attempt to make a meaningful synthesis of the overwhelming amount of documentation (much of it relatively new) which is available on the subject. It is also an attempt to rise to the challenge found in one of Constant d'Hermenches's letters to Belle (23 October 1766): "*Il faut vous peindre pour la postérité, sans quoi c'est un vol qu'on lui ferait*".

Belle de Zuylen

The first part of the biography covers thirty years of Belle de Zuylen's life: her birth in 1740 into an aristocratic Dutch family where French was the preferred language, her early intellectual development, her relentless quest for knowledge (especially self-knowledge), her first literary compositions, her friendship

and clandestine correspondence with Constant d'Hermenches and James Boswell, her search for a husband and, finally, her marriage in 1771 to Charles-Emmanuel de Charrière.

It will be obvious from this brief summary that the presentation of the material is, in its main outline, chronological; however, since the art of biography is to organize the raw data of experience into a pattern, a strictly chronological presentation has been abandoned when it seems more useful to focus on certain themes: thus, a number of separate chapters are devoted to Belle's friendship with Boswell and separate treatment is likewise given to her early writings in verse and prose.

The life of Belle de Zuylen is, at the most obvious level, the story of her '*marriages manqués*', a tragi-comedy in which suitors come and go and which ends with an anticlimax when the heroine, no longer in her first youth, chooses as her husband her brothers' former tutor. It is also, at a less superficial level, the story of a young woman in search of herself and, while her marital quest must form the narrative framework of this part of the biography, the real interest to the reader lies less in external events than in Belle's introspective writings (especially her letters), where her intellectual curiosity and '*excessive imagination*' (Boswell's term) combine to produce some remarkable explorations of her intimate thoughts and feelings.

Belle's intellectual curiosity is a major theme. She had a mind which demanded clear ideas and, believing that such ideas can be established by logical demonstration, she has no hesitation in declaring her independence from conventional rules of conduct, which she scorns as being based on nothing more than opinion. Drawing on the vocabulary of the enlightened thought of the period, she takes '*reason*' (or '*nature*') as her guide and is soothed by the study of mathematics, which she sees as a key to "*l'arrangement que Dieu a mis dans l'univers*".

However, it was not long before she discovered that her faith in reason, while it yielded intellectual certainty in mathematics, did nothing to dispel "*l'obscurité de la religion et de la métaphysique*". Likewise, she discovered that following 'nature' would not lead to moral principles superior to those based on convention, but to a frightening form of naturalism which was not significantly different from libertinage.

It is mainly in Belle's letters to Constant d'Hermenches that the reader can observe her descent from confidence in the shining truths of reason into the murky depths where 'nature' becomes identical with the primitive, the instinctive and the immoral. What is also striking in this extraordinary correspondence is the power of that '*excessive imagination*' which has been mentioned above. It does not seem to have been noticed by many critics that Belle was a victim of a form of 'bovarysme', that is to say of a tendency to model one's life on stereotypes derived from imaginative literature. However, any attentive reader of the letters which 'Agnès' (as she calls herself in this context) writes to Constant d'Hermenches will realize that Belle is playing a part and writing as if she were a character in a novel - indeed, in a 'roman libertin' - where her correspondent (who obliges by writing in his turn as if he too were a fictional character) is sometimes a 'père confesseur', sometimes a co-conspirator and even, on occasion, a 'voyeur' and a possible lover. Equally extraordinary is the exchange of letters with Boswell, where Belle ('Zélide') shocks her friend by playing the part of a young woman who is thinking of becoming a Ninon de Lenclos and where the libertine Boswell finds himself miscast in the role of Mentor.

To read much of Belle's early correspondence is like entering a fictional universe where everything is bathed in an unreal light. And, since she lived in a claustrophobic world very much of her own invention, it is not surprising that she was out of her element in society and had difficulty in seeing people as they really were. Thus, she made a grotesque misjudgement in idealizing the clownish Bellegarde with whom marriage was an obvious non-starter. She never really understood Boswell, whose priggish pose she took seriously. As for Constant d'Hermenches, Belle was at her ease when sending him long letters in which she was quite happy to strip off all her inhibitions; but on the rare occasions when they met she froze and was tongue-tied.

There came a point however (probably towards the end of 1766), when Belle realized she must step back through the looking-glass and come to terms with the real world. The lucid stocktaking that follows is described in some detail in the biography; the outcome, after various complications, was her marriage to De Charrière, whom she accepted as the best husband available in the circumstances.

Isabelle de Charrière

The second part of the biography is devoted to Belle's life after her marriage. The main events of this period include her taking up residence at Le Pontet with her husband, various travels in Switzerland and visits to Holland, her desperate search for a cure for the physical disorder which prevented her from having children, a mysterious romantic attachment to a young man who later abandoned her to marry a younger woman and, after a period spent in Paris (1786-87), where she met the young Benjamin Constant, her decision to return to Switzerland and never again to set foot outside Le Pontet, where she died in 1805.

Documentation for the first fifteen years of Isabelle de Charrière's married life is regrettably thin. This period is descri-

bed in three brief chapters, one of which is devoted to the final exchange of letters with Constant d'Hermenches, who disappears from the scene in 1776, while another attempts to throw light on the mysterious romance mentioned above. Whether the series of novels that she began to publish in 1784 was the outcome of this unhappy episode is a matter for conjecture; what is certain is that, although they are probably at least in part autobiographically based, they are proper novels and not simply the product of 'bovarysme'; in other words, Isabelle de Charrière has now achieved sufficient detachment from her private inner world to write works over which she can exercise artistic control.

She has likewise learned to control what she now, with hindsight, considers the excesses of her youth; indeed, the story of her early life, as she now sees it, is a cautionary tale addressed to the young, who are warned of the dangers of "*le dédain*" and "*l'engouement*". By the first she means that ostentatious flouting of conventions which she once practised, but which she now considers simply bad manners or immature exhibitionism. The second is a reference to all forms of excessive imagination and a warning to those who do not realize that obsession with their own thoughts cuts them off from reality. Along with this condemnation of her past, Isabelle de Charrière has a positive lesson to offer her young friends: they should aim at achieving what she calls "*la maturité*", an outlook on life which, while not uncritical of social conventions, is based on a realization that it is only by coming to terms with reality and playing a constructive role in society that the individual can find fulfillment.

This is a theme which receives many variations in Isabelle de Charrière's later correspondence: maturity involves acknowledgement of the complexity of the empirical world and of the limitations of all forms of idealism. It is a theme which is also developed in her novels, particularly in '*Trois Femmes*', which, like Voltaire's '*Candide*', is a demonstration that the abstractions of metaphysics (in this case Kantian ethics) are not directly applicable to the concrete problems of real life. Her conclusion, as in '*Candide*' is, "*Il faut cultiver notre jardin*", that is to say, one must lower one's sights and, coping with empirical problems as they arise, aim not at perfection, but at whatever relative good can be achieved in the circumstances.

Isabelle de Charrière not only preached a philosophy of activity; she put it into practice: like Voltaire at Ferney (though on a more modest scale), she set up a little court at Le Pontet where, by sheer force of personality, she became the centre of a small world remarkable for its social and intellectual activities. Several chapters of the biography are devoted to a description of life at Le Pontet as it emerges from the correspondence of the period: a moving tableau where, with kaleidoscopic effect, fresh patterns are constantly being produced as visitors come and go. Occasionally the patterns are brilliant, particularly during certain happy moments in 1793 and 1794 when Benjamin Constant was present and those who were admitted to the little court mingled to enjoy conversation and music or to hear a reading of the latest work by the hostess, a benevolent despot who received, but did not return visits and who, in matters of taste, was intolerant of all that was vulgar, showy or pretentious.

The picture of Isabelle de Charrière which emerges from this biography is very different from that which is found in many older studies of the subject. Philippe Godet, in spite of his general admiration for Belle, portrays her in terms which are remarkably negative: in his '*Madame de Charrière et ses amis*' (1906) he writes, "*profondément sceptique, elle ne crut jamais*

à la vie" and in the same work we read, "A quoi bon agir, en effet? A quoi bon s'enthousiasmer? A quoi bon vivre? A quoi bon? Cela résume, hélas! pour Mme de Charrière, sa conception de l'humaine destinée". Likewise Geoffrey Scott, in his 'Portrait of Zélide' (1925), writes, "The wheels of her intellect revolved at random in a kind of void, and the conclusion was always the same: à quoi bon?"

To most modern readers these judgements will seem quaint. What Godet takes for corrosive scepticism is in reality a form of exasperated rationalism, and the references to Isabelle de Charrière's alleged negativity are in fact to her realism, her awareness of the reality of human unhappiness and of the disproportion between that ideal world she never entirely lost

sight of and the empirical world in which she lived. It is a tension between these two worlds that lies at the heart of her creative activity, especially in those works where she excels in testing ideas against lived experience. It is also a tension which must be given a central place in any account of her life, a life which, like her novels, is made up mainly of a succession of 'petites choses', none of which she finds insignificant and which, as she describes them in her letters, are never dull, thanks not only to the wit and brilliance of her style, but to her philosophy of activity and extra ordinary gift for finding in even the most commonplace events a compelling human interest.

C.P. Courtney

Gegevens over beide biografieën die in 1993 verschenen zijn/Information sur les deux biographies, parues en 1993:

'Zonder vaandel', door Simone en Pierre Dubois, uitgegeven door/édité par Van Oorschot, Amsterdam 1993.

Het boek bevat/Le livre contient 856 pagina's dundruk, geïllustreerd.

ISBN 90 282 0819 4 (ingenaaid): f 75,-

ISBN 90 282 0818 6 (gebonden): f 99,-

Te bestellen bij de boekhandel/À commander chez la librairie.

'Isabelle de Charrière (Belle de Zuylen), a biography', door C.P. Courtney, 1993.

Het boek bevat/Le livre contient ca. 825 pagina's en 54 illustraties. Uitgegeven in 1993/Édité en 1993. Prijs/Prix: £ 49/500 FF.

ISBN 0 7294 0439 0.

Te bestellen bij de boekhandel/À commander chez votre librairie et chez: 'The Voltaire Foundation', Taylor Institution, Oxford OX1 3NA, Groot Brittannië, tel. 0865-270250.

Ou en France: Universitas/Aux Amateurs de Livres, 62, avenue de Suffren, 75015 Paris, tel. 45671838.

Letter from the United States

Isabelle de Charrière's works are discussed in the United States from structural, psychoanalytical, feminist perspectives. The 'Gender Studies' approach is widely used, nowadays, as will be seen.

At the Northeast American Society for Eighteenth-Century Studies meeting in Stony Brook, New York, Jenene Allison of the University of Texas at Austin, who has been teaching about Isabelle and wrote an article on her in Catherine Montfort's 'Literate Women and the French Revolution of 1789', gave a paper: 'Reconstructing Gender in Isabelle de Charrière's fiction and political works' focusing on 'Sainte-Anne' and 'Lettres trouvées dans des porte-feuilles d'émigrés'. She suggested that the writer did not openly advocate less injustice for women in her political works, but did so, more subtly, in some of her novels.

At the South Central American Society for Eighteenth-Century Studies meeting, in Baton Rouge, Louisiana, Professor Allison gave another paper: 'Revealing differences: Disclosures of Pregnancy in the fiction of Isabelle de Charrière', in which she stressed the variety of structures and circumstances by which the autor handles child bearing as exemplified in three novels: 'Lettres de Mistriss Henley', 'Lettres neuchâteloises' and 'Trois femmes'. The development of her theme: "Each novel indicates a different fate for the pregnant woman" is the basis of the third chapter of the book she is writing. The meeting allowed her to hear Charlotte Daniels of Connecticut College in New London, who, in her 'Mother/Daughter Plot in De Charrière's

'Lettres écrites de Lausanne', discussed Rousseau's 'social vision based on carefully defined gender roles within separate public and private spaces' and compared it to 'the ways in which De Charrière both incorporates and puts into question the post-Rousseauian position of woman' which is also the chapter of a forthcoming book.

At the big American Society for Eighteenth-Century Studies meeting of April, in Providence, Rhode Island, a whole panel chaired by Professor Basil Guy of the University of California at Berkeley was entitled 'Madame de Charrière and her circle', the word 'circle' giving rise to several interpretations. Marie-Paule Laden of the University of California at Davis spoke of 'Madame de Charrière et l'art du détour', focusing mostly on 'Trois femmes' which she described as a 'central' novel, with changes of narrators, intertextual recollections, written to shake 'les idées reçues'. From California State University came Teresa Myintoo whose paper entitled 'Isabelle, Isabelle' concentrated on the correspondence, remarking how Belle's letters changed in tone and content when written to her nephew Willem-René, to Huber, Caroline de Sandoz-Rollin and of course to Isabelle de Gélieu who, according to Professor Myintoo was not only a disciple, but also a duplicate ('une double') of her mentor and friend. Susan Jackson, of Boston University, who has written several articles on our author in the past, spoke of 'Circling with Charrière' and offered a highly intellectual development on the writer's position as 'not a mover but a meddler', who championed publication rather than sticking to the private sphere and felt peripheral, out of place. In another panel devoted to 'The Politics of Education' Julia Simon-Ingram of Washington State University, discussed 'The Gender Politics of Moral Education: Locke, Rousseau and De

Charrière', emphasizing the affectionate mother-daughter bond in *'Lettres écrites de Lausanne'* and the teachings of the former about a woman's behaviour in life: conceal one's own desires, acknowledge how a suitor changes when he becomes a husband and that the reward of marriage is to be a mother: *'la douceur d'être mère'*. Among the teachings is the importance of being faithful and that being suspected of infidelity is as bad as being unfaithful. Rousseau had stated this in his *'Emile'* and we may add: so did many women writers at that time, Mme Leprince de Beaumont, Mme de Genlis, in almost identical terms.

Lecturers have come from all parts of the United States to give papers to Eighteenth-Century meetings and they teach the novels of Isabelle de Charrière. Several doctorates are in progress, due to the accessibility of the *'Oeuvres Complètes'*. Unfortunately, because of the lack of much needed English translations, none has come to our attention so far. A novel by Isabelle should find its place in a Women's Studies course in translation, along with those of George Sand, Colette, Simone de Beauvoir. On the other hand, since the study of Isabelle de Charrière and her writings is no longer a rarity in the United States, there may be no further need for a 'Letter from the United States' in the future.

Alix S. Deguise

D'une lettre que Joan Hinde Stewart, professeur et chef du département de langues et littératures étrangères de la North Carolina State University a envoyée à Madame Jacqueline Winteler et que celle-ci nous a passée, nous citons:

"Je voudrais vous signaler, que l'édition et la traduction américaine des **'Lettres de Mistriss Henley'**, que je publie en collaboration avec le professeur Philip Stewart et le professeur Jean Vaché, sortent aux éditions de la Modern Language Association of America, New York, en automne 1993. Le congrès annuel de la MLA, qui se tiendra à Toronto fin décembre 1993, consacrera d'ailleurs une session spéciale à la parution de ces deux volumes. Prendront la parole, outre moi-même, Philip Stewart et Jean Vaché, Carmen Chaves Tesser, Larysa Mykyta et Janet Altman."

Nieuwe Aanwinsten Bibliotheek

Ongetwijfeld kan de toevoeging aan onze bibliotheek van *'Zonder vaandel'*, Pierre en Simone Dubois' magnifieke biografie over Belle van Zuylen, beschouwd worden als het hoogtepunt van dit jaar. De uitgeverij Van Oorschot deed ons twee presentexemplaren toekomen. Elders in dit blad geeft Mevrouw Dr. I.M. van der Poel een gedetailleerde bespreking van dit boek.

Tevens werd de gelijktijdig met *'Zonder vaandel'* bij dezelfde uitgever in vertaling verschenen biografie over Belle's Franse tijdgenoot en geestverwant, *'Markies de Condorcet'*, door Elisabeth en Robert Badinter, voor de bibliotheek aangeschaft. Mede door de fraaie uitgave en het prettige lettertype van beide boeken wordt het lezen een groot genoegen.

Op de vorige Réunion werd aangegeven, dat de bibliotheek zich voor het komende jaar speciaal zou richten op de verwerking van Engelstalig werk van en over Belle. Welnu, daaraan werd reeds voldaan door een ruime bijdrage van Dr. C.P. Courtney - de Engelse mede-redacteur van de *'Oeuvres complètes'* - aan onze collectie. Op bovengenoemde Réunion ontvingen wij van hem - en van zijn hand:

- *'Constant d'Hermenches; Pamphlets and Occasional Pieces with Replies by Voltaire'*, 1988;
- *'Benjamin Constant; The Affair of Colonel Juste de Constant and related Documents (1787-1796)'*, 1990;
- Een nieuw bewerkte uitgave van het *'Cahier rouge'* van Benjamin Constant, getiteld *'Ma Vie'*, 1991.

Bovengenoemde uitgaven verschenen bij de Cambridge Daem Press.

Voorts werd ons onlangs door de uitgever, The Voltaire Foundation te Oxford, een presentexemplaar toegezonden van Dr. Courtney's in juni jl. verschenen studie *'Isabelle de Charrière (Belle de Zuylen), a biography'* (zie elders in dit nummer).

Als laatste van de Engelstalige bijdragen aan onze bibliotheek in dit jaar noemen wij: *'Adolphe and the Red Notebook'*, een Amerikaanse pocketuitgave van deze twee pennevruchten van Benjamin Constant met een voorwoord van Harold Nicolson; een uitgave van The New American Library, 1959. Mevrouw J. van Heusden was de goede geefster.

Zelf kochten wij nog aan:

- *'Justus van Effen'*, een boeiende, zeer gedegen biografie van de hand van Dr. P.J. Buijnsters over deze interessante achttiende eeuwse schrijver-chroniqueur, waarin tevens tal van andere bekende en minder bekende personages uit diens omgeving het tijdsbeeld helpen completeren; uitgeverij Hes, 1992;
- *'Verbeeldingen van werkelijkheid'*, een studie van Dik van Ruler over de beroemde Italiaanse kopergraveur Giovanni Piranesi, een tijdgenoot van Belle; goed verzorgde uitgave, drie banden in een cassette, van '010' te Rotterdam;
- Een keuze uit de brieven van Madame de Sévigné in een vertaling van Ben Rekers; uitgave in de reeks 'Privédomein' van De Arbeiderspers, 1992;
- *'Ik kan het niet langer verbergen'* - een verzameling van een aantal liefdesbrieven in de literatuur, waaronder enkele van Belle - door Nelleke Noordervliet; uitgave van Libris, 1993.

Met erkentelijkheid vermelden wij tenslotte de ontvangst van een mooi exemplaar van Philippe Godet's *'Madame de Charrière et ses amis'* in de thans zo zeldzame uitgave van 1906, ons cadeau gedaan door J.J.C. baron Taets van Amerongen.

Onder de tijdschriften en periodieken, die ons teikenjare weer

bereiken, is er één om even speciaal te vermelden, nl. het 'Documentatieblad nr. 24 (1992) 1' van de 'Werkgroep achttiende eeuw'. In dit themanummer, dat een verslag behelst van hun in 1991 gehouden symposium 'Het zelfbeeld van de Nederlander in de achttiende eeuw', zijn de interessante en gevarieerde bijdragen van de sprekers over allerlei facetten van het onderwerp bijzonder de moeite waard.

Leden van het Genootschap en belangstellenden doen ons een groot genoegen met schenking van boeken en/of tijdschriften, die betrekking hebben op Belle van Zuylen. Mogen wij hierbij nog eens een beroep op U doen?

Gaarne verschaft de bibliothecaris alle gewenste inlichtingen. Zij is na 19.00 uur telefonisch bereikbaar onder nummer 030-711820.

I.M. Follender Grossfeld
bibliothecaris Genootschap Belle de Zuylen

Belle op de penning

Gedurende haar leven was Belle dat zeker niet: op de penning. Zo beschrijft bijvoorbeeld Dominee Chailliet, een huisvriend van de Charrières, in 1777 in zijn dagboek hoe hij bij hen gevoed en gekleed wordt, kleren voor zijn kinderen krijgt...

Alle jaren op Le Pontet hield Belle open huis voor vele vrienden, voor mensen in nood, voor de émigrés - aan een veelheid van 'goede' doelen verleende zij royale financiële steun. Dit heeft zeker mede geleid tot de na haar overlijden gebleken precare stand van haar geldmiddelen.

Maar nu is Belle dan toch 'op de penning' in de zeer letterlijke zin van het woord. Haar beeltenis siert namelijk de Jaarpenning 1993 van de Nederlandse Vereniging voor Penningkunst!

Telkenjare, vanaf de oprichting der vereniging in 1925, geeft het Bestuur aan één of meerdere kunstenaars opdracht tot het ontwerpen en vervaardigen van een penning. Voor dit jaar viel de keuze op de Utrechtse beeldhouwer Paulus Reinhard. Deze liet zich op grond van herinneringen aan zijn romantische jeugdwandelingen rondom Slot Zuylen inspireren door Belle en haar kasteel.

Het Bestuur wendde zich vervolgens tot ons Genootschap met het verzoek om bij de uitreiking van de penning op de Jaarvergadering een inleiding over Belle te willen houden, hetgeen de secretaris op zich nam. Aldus vervulde zij op 5 juni jl. voor een ruim honderdtalig gehoor een spreekbeurt in een geestig, 18de eeuws theatertje in het Utrechtse stadskasteel/restaurant 'Oudaen' en mocht zij voor het Genootschap de hierbij afgebeelde bronzen penning in ontvangst nemen. Op de ene zijde ziet U een impressie van Belle naar het bekende portret van De La Tour, op de andere zijde zijn Slot Zuylen en de Slangenmuur te onderscheiden. Langs de rand staat de eerste regel tekst van één van Belle's liederen: 'L'amour est un enfant trompeur'.

U kunt zich deze fraaie penning ook zelf aanschaffen. Neemt U daartoe contact op met het Secretariaat van de Vereniging, tel. 01830-26543.

Ineke ter Heege en Rutger Weemhoff

Een toneelstuk over Belle

Op 18 februari jl. vond in één van de ruimten van de Stadsschouwburg te Amsterdam de première plaats van 'Belle of Geen talent voor ondergeschiktheid', een productie van de toneelgroep 'De Kern'. Door zijn charme, levendigheid en 'echtheid' en niet in het minst door de uitstekende vertolking van de actrice Ineke ter Heege, die de rol van Belle speelde en eveneens de schrijfster van het stuk was, wist het ieders hart te winnen. Centraal staat de 'liaison dangereuse' van Belle met Constant d'Herminches (Rutger Weemhoff), waaraan heel potisch en soms met fijne humor vorm wordt gegeven. Een knap stuk.

Na Amsterdam volgden voorstellingen in de 'natuurlijke omgeving' van het stuk (de Gobelinzal op Slot Zuylen), die er vanwege de grote publieke belangstelling steeds maar méér werden! Ook dit najaar zal het aldaar weer te zien zijn en tevens op enkele andere plaatsen in ons land. Voor informatie wende men zich tot Slot Zuylen (tel. 030-440255) of tot Toneelgroep 'De Kern' (tel. 02995-3646).

Voor- en keerzijde van de penning 'Belle van Zuylen', door Paulus Reinhard. (Bronz, 75 mm gegoten) 1993.

Belle van Zuylen en Kasteel Amerongen

Voordracht gehouden door Simone Dubois op Kasteel Amerongen op zaterdag 5 juni 1993 ter gelegenheid van de feestelijke afsluiting van de landelijke cursus 1992-1993 van 'De Literaire Salon'.

Tussen Slot Zuylen en Kasteel Amerongen hebben altijd banden bestaan. Ik zal mij echter beperken tot de periode die ons hier het meest interesseert, namelijk die van Belle van Zuylen en haar nicht Anna Elisabeth van Tuyll van Serooskerken (Annebetje).¹⁾

'Annebetje' van Tuyll van Serooskerken, doek door Jean Humbert ca. 1767.

Het kasteel Amerongen²⁾ werd toen al sinds generaties bewoond door de adellijke familie van Reede, een familie die er in 1692 nog de klinkende titels van graaf van Athlone en baron van Agrim bijkreeg. Die titels werden aan Godard van Reede verleend door de prins van Oranje, Willem III, nadat deze door zijn huwelijk met Mary Stuart in 1689 koning van Engeland was geworden. Godard van Reede had in Ierland belangrijke overwinningen behaald op de katholieken en er de macht van Willem III voorgoed gevestigd. In Nederland werden tijdens de Republiek geen adellijke titels meer verleend. Dat kon wel in Engeland en zo kregen Nederlanders Engelse titels, een Bentinck zelfs die van hertog van Portland. Die titels waren erfelijk maar gingen alleen over op de oudste zoon.

Ik herinner er terloops even aan dat we nu nog steeds getuige

zijn van de nooit aflatende strijd in Noord-Ierland tussen katholieken en protestanten, die, zoals u wel eens gelezen zult hebben, zich graag 'Orangisten' noemen alsof de tijd er in 1690 was blijven stilstaan.

In 1739 ontstond er weer een nauwe band tussen Zuylen en Amerongen toen een broer van de vader van Belle, Generaal Jan Maximiliaan van Tuyll van Serooskerken³⁾, in dat jaar trouwde met Ursula Christina van Reede, zuster van de vierde graaf van Athlone. Zij kregen vijf kinderen, twee jongens en drie meisjes, van wie de jongste, Anna-Elisabeth, de hartsvriendin zou worden van Belle van Zuylen. Hun moeder overleed een jaar na de geboorte van het laatste kind. Jan Maximiliaan van Tuyll hertrouwde zes jaar later met een weduwe, jonkvrouwe Jeanne Elisabeth de Geer, die geen kinderen had en over een groot fortuin beschikte dat de kinderen van Jan Maximiliaan ten goede zou komen. Deze tak van de Van Tuylls kocht een imposant huis op het Lange Voorhout in Den Haag waar later de Koninklijke Bibliotheek zou worden gevestigd en nu de Hoge Raad is ondergebracht. In Brabant werd het Kasteel Heeze met zijn uitgestrekte landerijen aangeschaft. Maar Jan Maximiliaan zou niet lang van deze rijkdommen genieten, hij overleed negen jaar na zijn tweede huwelijk. De vader van Belle van Zuylen, Diederik Jacob, werd naast de stiefmoeder voogd over de vijf kinderen. De verhouding tussen de stiefmoeder en de kinderen was niet zo best en ze zochten vaak troost op Zuylen of op Amerongen bij hun tante, de weduwe van de vierde graaf van Athlone, bij wie Belle ook vaak op bezoek kwam. Maar vooral na de dood van de stiefmoeder werden deze banden nog intiemer.

De oudste van de vijf kinderen, Frederik Christiaan (Frits) die twee jaar jonger was dan Belle, vroeg haar zelfs ten huwelijk. Bekend is de brief van 19 januari 1763 van Belle aan hem, waarin ze hem vriendelijk afwijst. Men is dan op Zuylen bij de Van Tuylls nog wachtende op een beslissing van de graaf van Anhalt die maar niet komt, wat Belle vrij onverschillig laat. Ze schrijft Frits dat, indien zij niet met de graaf van Anhalt zou trouwen, dit niet betekent, dat zij dan als vanzelfsprekend zijn vrouw zou worden. Ze eindigt met "Adieu, mijn kaars gaat uit, mijn kamermeisje valt in slaap. Het is één uur, ik ga ook naar bed. Adieu mijn beste neef, ik zal altijd je vriendin blijven. Je denkt dat je zonder mij niet gelukkig kan zijn, maar dat is een illusie, waarvan zoveel mensen de onjuistheid hebben ondervonden. Ik wens en ik hoop dat je het geluk zult vinden in welke toestand de voorzienigheid je ook brengt en welke vrouw zij je ook mag toedenken".

Belle wist, dat er nog veel aan zijn chaotische opvoeding haperde en de dag daarna gaf ze hem nog de raad Duits, wiskunde en geschiedenis te leren, zaken die voor zijn militaire loopbaan noodzakelijk waren. Misschien zou hem dat, naast het verdriet dat zij hem nu deed, een beetje goed doen.

Tegelijk met de mislukte romance tussen Belle en neef Frits, ontspon er zich nog één en wel tussen de broer van Belle, Ditie, en zijn nicht Anna Elisabeth, Annebetje, de hartsvriendin van Belle. Die liefdesrelaties bewijzen wellicht dat de Van Tuylls vrij geïsoleerd leefden, er weinig andere contacten waren, maar ook dat er een prettige familiesfeer heerste. Ditie had echter al even weinig succes bij Annebetje als Frits bij Belle. Annebetje gaf de voorkeur aan Frederik Christiaan van Reede, vijfde graaf van Athlone, baron van Agrim, vrijheer van

Amerongen en heer van Middachten. Belle gaf toe dat Frederik Christiaan zich beter de allure van een minnaar wist aan te meten, maar hij miste de fijngevoeligheid van Ditie.

In het boek van A.W.J. Mulder over het kasteel Amerongen en hun bewoners wordt de vijfde graaf van Athlone gekarakteriseerd als een weinig begaafd iemand. Hij had veel vijanden in het gewest, schrijft de auteur⁴⁾, en in het algemeen was men weinig over hem te spreken. Toch werd hij in 1782 benoemd tot Hoofdschout van de stad Utrecht, een buitengewoon verantwoordelijk ambt, dat Athlone niet op de juiste wijze waarnam. Volgens de gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek was hij een man van weinig betekenis en ijdel. Dat was ook wat Belle over hem dacht en ze had graag gewild dat haar vader, als voogd van Annebetje, haar enigszins zou hebben gewaarschuwd, maar dat lag niet in de aard van Diederik van Tuyll.

Vervolgens werd Ditie verliefd op de zuster van graaf van Athlone, Maria Frederica. Zijn kansen bij haar waren groter, maar zij stelde de eis, dat hij zijn carrière als commandant bij de Marine zou opgeven, wat Ditie door familie en kennissen sterk werd ontraden. Door liefdesverdriet gekweld en ook door een zwakke gezondheid overleed hij in Napels, 29 jaar oud.

Maar terug naar Belle en Annebetje en de periode waarin de band tussen Zuylen en Amerongen het stevigst was. Daar de twee vriendinnen elkaar geregeld ontmoetten, zijn er in Nederland praktisch geen brieven tussen hen gewisseld en uit de periode waarin Belle, na haar huwelijk met De Charrière in Colombier woonde, bestaat er niet veel correspondentie. Verschillende brieven blijken echter zoek te zijn geraakt in de moeilijke tijden in Nederland en in heel Europa, mag men zeggen. Wel komt de naam van Annebetje herhaaldelijk voor in brieven van Belle aan Constant d'Herminches bijvoorbeeld, en aan haar broers Ditie en Vincent.

Annebetje had een vrolijker en opgewekter karakter dan Belle "*Elle me distrait de mes inquiétudes mortelles*", schreef Belle aan d'Herminches in het begin van hun geheime correspondentie.

We weten niet waarom Belle niet op het huwelijk van Annebetje met de graaf van Athlone aanwezig was; misschien wilde zijn familie haar liever op afstand houden om haar invloed op zijn toekomstige echtgenote te verhinderen. In een brief aan haar moeder, die wel bij het huwelijk was schreef Belle: "*Wat mij betreft, een boek vol adellijke titels zou mij die dag niet doen benijden*" - (misschien een zinspeling op het feit dat Annebetje zich door mooie titels had laten verleiden) - "voor mij", gaat ze verder, "*is er wel iets anders nodig om het afschrikwekkende van een eeuwige verbintenis goed te maken. Ik hoop, dat mijn nicht 'dat andere' aanvoelt, of dat ze zich niet huiverig voelt, dat ze vrolijk is en dat ze maar een klein beetje zal huilen, want huilen zal ze, dat hoort erbij, zegt men!*" (15 december 1765).

In een periode van vijftien jaar bracht Annebetje negen kinderen ter wereld en zolang Belle in Nederland was - dat was tot en met de geboorte van de eerste vier kinderen - verzorgde zij de jonge moeder.

Uit opmerkingen in brieven van Belle over het huwelijk van Annebetje met graaf Athlone en ook uit brieven van Annebetje zelf is op te maken dat de verhouding met haar man niet zo best was, vooral door gebrek van verantwoordelijkheidsgevoel bij de graaf. Belle vond het bijvoorbeeld '**akelijk**' (ze gebruikt dat Nederlandse woord in een brief aan Ditie), dat de graaf zijn oudste zoon, die pas één jaar was en Lord Agrim werd genoemd, liet inenten tegelijk met drie kinderen van de familie Bentinck op het moment, waarop Lady Athlone van haar twee-

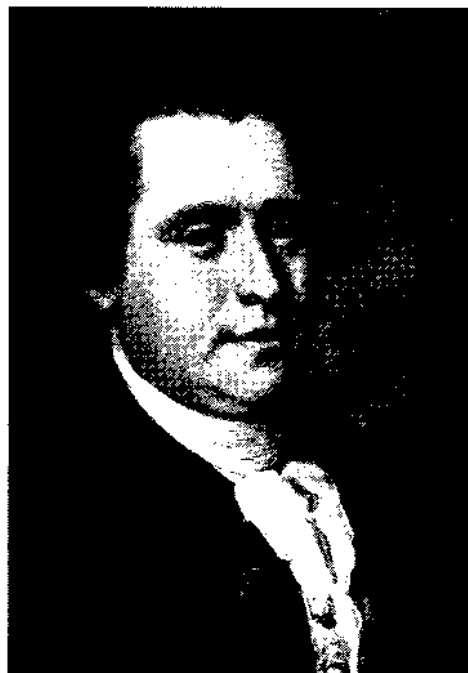

Foto: Iconografisch Bureau

Frederik Christiaan Reinhard van Reede, vijfde Graaf van Athlone, pastel begonnen in 1771 door Belle van Zuylen, voltooid in 1773 door Lotard.

de kind in Den Haag moest bevallen. De kans op besmetting leek zó groot, dat familieleden of goede kennissen van Belle haar geen onderdak wilden verlenen omdat zij haar vriendin Annebetje in die periode geregeld opzocht. Belle had daarom kamers gehuurd in de Papestraat voor zichzelf, haar kamermeisje en de oude knecht van Zuylen. Zij maakte gebruik van een huurrijtuig, want de graaf dacht er niet aan zijn koets ter beschikking te stellen, terwijl Belle toch alleen maar in Den Haag was om zijn vrouw gezelschap te houden! (Brieven van 21 december 1767 en 14 januari 1768).

Men leefde toen op Amerongen op grote voet, wat door de twee vriendinnen met lede ogen werd waargenomen. De eenvoud op Zuylen sprak hen veel meer aan. Belle beschrijft in een brief aan Ditie van 9 juli 1770 dit aardige tafereeltje:

"Lady Athlone was in mijn kamer terwijl ik mij kleedde. Zij was bezig met een handwerkje, zittend op een stoel naast mijn bed, waarop haar kleine meisje lag te slapen en mijn hond aan de voeten van het kind lag. Ik bewonderde deze schilderachtige harmonie en het geheel was charmanter dan de kamers in Amerongen of op de kastelen van de belangrijkste heren waar ieder kind zijn eigen wieg heeft en een oppasser die honden en katten verwijdert".

Het enigszins moeilijke huwelijk van Annebetje en het al vier jaar voortslepende huwelijksproject van Belle met markies De Bellegarde brachten de twee vriendinnen nog dichter bij elkaar. Hoewel Belle de vaagheid van haar omgang met de markies niet zo onprettig vond, was Annebetje van mening, dat er eindelijk eens duidelijke taal moest worden gesproken. Ze nodigde een groep vrienden uit op Amerongen, onder wie ook De Bellegarde en Belle. Deze meldde aan d'Herminches dat ze twee dagen en twee nachten met de markies onder één dak had doorgebracht, maar ze hadden een kamer ieder aan het andere eind van een lange gang. Belle was toen 28! Het waren vrolijke dagen en Annebetje had zelfs de indruk, dat De Bellegarde echt op Belle verliefd was. De pret duurde echter niet lang, de ouders van Belle, beducht voor roddels, lieten

hun dochter terughalen. Een paar dagen later kwam de vrolijke groep, met inbegrip van de markies, naar Zuylen, waar een gezellig diner werd aangeboden. Op aandringen, waarschijnlijk van Annebetje, nam De Bellegarde eindelijk een beslissing. Hij vond, dat hij Belle niet waardig was, wat misschien alleen maar een elegante manier mag worden genoemd om te zeggen dat haar bruidsschat ontoereikend was voor het vereffenen van zijn schulden. Belle lijkt er geen moment om te hebben getreurd. (Brieven van 28 juni 1768 en 7 juli 1768).

Haar ouders moesten nu naar een andere partij voor haar gaan uitzien. Haar moeder stierf echter enkele maanden later en haar vader bleef alléén met het probleem zitten. Belle zelf wist intussen wel wie zij wilde, namelijk Charles-Emmanuel de Charrière. Maar haar vader vond dit een *mésalliance*. Andersom interesseerden de huwelijkskandidaten met wie haar vader onderhandelde háár weer niet.

Annebetje, die in deze moeilijke omstandigheden de enige was die haar niet wat kon opbeuren, zorgde er voor, dat Belle en De Charrière elkaar in Den Haag konden ontmoeten. Hij maakte ook deel uit van hun gezelschap, toen ze in 1769 een paar weken in Spa gingen kuren.

Daarna begon Belle op Amerongen in wat toen de '*chambre des arts*' werd genoemd weer te schilderen, d.w.z. portretten in pastel te maken (brief van 23 april 1770). Ze raadpleegde hiervoor de beroemde pasteltekenaar Maurice Quentin de La Tour, die in 1766 het fraaie portret van haar maakte dat zich nu in het Musée d'Art et d'Histoire van Genève bevindt. Hij antwoordde daar uitvoerig op met zijn brief van 5 maart 1770. Hier, op Amerongen, hangen twee portretten door haar gemaakt, dat van haar vriend Claude de Salgas en dat van de graaf van Athlone dat in 1773 door Liotard werd voltooid.

Daar de heer van Tuyll er tenslotte toch niet in slaagde een aanvaardbare partij voor zijn dochter te vinden, trouwde zij op 17 februari 1771 met Charles-Emmanuel de Charrière en vestigde zich met hem in Colombier aan het Meer van Neuchâtel.

Een jaar later al brachten Annebetje en haar man een bezoek aan de heer en mevrouw De Charrière. Ze hadden er een huis gehuurd en verbleven er twee-en-een-halve maand. Belle vertelt aan haar broer Ditie, dat haar vriendin eerder arriveerde dan ze had verwacht. "*Plotseling*", schreef ze, "*hoorde ik het geluid van een koets, de koetsier riep "tul tul!" om stil te houden. Ik loop naar het raam, ik zie twee paarden en daarachter*

Koepel 'Le Colombier' te Amerongen op de berg.

nog twee paardenkoppen, ik loop naar de deur van mijn kamer, ik roep: "Is dat Mme d'Athlone" - "Ja", wordt er geantwoord. Een seconde later val ik beneden in de armen van mijn nicht, haar lachend en huilend omhelzend, zo verrast als was ik niet op de hoogte geweest van haar komst en alsof ik nauwelijks geloven kon dat zij het was, in persoon in Colombier, bij mij. Ze zijn ongelooflijk charmant, gelukkig, tevreden. Mylord vermaakt zich uitstekend; hij is de vriend van alle huisgenoten, speelt piket met de heer De Charrière, besproeit de tuin van Mlle Louise en maakt grapjes met Mlle Henriette." (14-20 juni 1772).

Terug in Amerongen liet Annebetje als herinnering aan dit bezoek een koepel bouwen aan de rand van het bos die ze 'Le Colombier' noemde, waarin zij zich in de zomer graag terugtrok. De koepel werd helaas afgebroken⁵⁾.

Het is waarschijnlijk dat Annebetje bij een van de laatste bezoeken van Belle aan Nederland in 1773, 1774 of 1775, haar op de hoogte bracht van de lamentabele toestand van de financiën van het gezin en de hoge schulden die erop drukten. Zoals uit een brief van veel later, 28 maart 1796, blijkt, moet Belle haar toen op het hart hebben gedrukt zelf het beleid van het gezin in handen te nemen en de nodige maatregelen te treffen om aan een dreigende ondergang te ontkomen. Graaf Athlone heeft toen bepaalde functies aanvaard en op voorstel van Belle getracht in Engeland voor hem en zijn zoon de inkomsten te verkrijgen die aan hun titels verbonden waren. Daar waren heel wat onderhandelingen voor nodig omdat Athlone nooit in Engeland had gewoond en dat werd wel geëist. Graaf van Athlone heeft dat tenslotte ook gedaan, zoals uit die brief van Annebetje van 28 maart 1796 blijkt. Zij schrijft daarin:

"Hoe moet ik u nog bedanken, mijn liefste, actieve en bekwame vriendin. Mylord Athlone is uitstekend gevestigd in Ierland, Lord Agrim is officier bij de Dragonders van het vierde regiment der koningin. Dat is allemaal jouw werk. Zonder jou had ik noch het denkbeeld, noch de beslistheid gehad om onze zaken te regelen. Ik weet dat de heren Brown en De Salgas een handje geholpen hebben, maar ik kan je verzekeren dat je mij enthousiast hebt weten te maken voor Engeland. Zonder jou zouden mijn karakter, geest en oordeel onder de onzekerheid hebben geleden die onze familie zo typeert. Ik zou geoordeeld hebben met de blik van een ander, en de zaak hebben opgegeven omdat er zich moeilijkheden voordeden. Jouw vriendschap, jouw inspanning voor de belangen van mij en mijn kinderen (die ik, sinds ik je ken, bij niemand anders ben tegengekomen) met daarbij zoveel kennis en intelligentie, hebben mij geleid en beziel. Ik kan je niet zeggen of ik lang van die voordelen zal kunnen genieten. Het leven van hen die ik noemde, hangt niet van mij af, maar ik mag en moet je zeggen dat ze hun situatie aan jou te danken hebben. Ik heb het hun nadrukkelijk gezegd en mijn kinderen weten het. Alles wat ik goed geleerd heb is het resultaat van mijn omgang met jou. Mijn financiën zijn nu goed geregeld, als Mylord mij mijn gang laat gaan, anders kan ik niet alles doen wat ik zou willen. Toch is het het effect van je raadgevingen dat ik de wanordelijke gang van zaken belet en stopgezet heb, een jaar voor de Revolutie. Ik zeg: jouw raadgevingen: dat wil zeggen volhouden. Het heeft wel heel wat moeilijkheden tussen mij en Mylord veroorzaakt, maar ik heb niet toegegeven en enkel aan het essentiële gedacht, dat wil zeggen dat Mylord op de hoogte werd gebracht van de schulden, maar niet in staat werd gesteld ze groter te maken, en dat niettegenstaande de Revolutie. Ik kan stilaan mijn fortuin overzien, maar het lukte mij niet zonder een methode die onze verstandhouding verslechterde, omdat alle andere mislukten. Luister dus niet naar roddels en wees er wel van overtuigd dat

het niet voor niets was, noch dat je tegen dovermansoren sprak."

Uit deze brief zou bijna afgeleid kunnen worden dat Belle van Zuylen de bewoners van kasteel Amerongen van de ondergang heeft gered. Als dat zo is, is dat het resultaat van de nauwe banden die tussen Zuylen en Amerongen, maar vooral tussen Belle en Annebetje, bestonden.

Simone Dubois

Noten.

1. Anna Elisabeth Christina (Annebetje) van Tuyll van Serooskerken (1745-1819), dochter van Jan Maximiliaan (broer van Belle's vader) en Ursula Christina Reiniera van Reede. Anna Elisabeth trouwde op 29 december 1765 met Frederik Christiaan Reinhard van Reede, vijfde graaf van Athlone (1743-1808).
2. A.W.J. Mulder, met medewerking van wijlen prof. dr. Ir. D.F. Slothouwer, 'Het Kasteel Amerongen en zijn bewoners', Maastricht, 1949.
3. Jan Maximiliaan van Tuyll van Serooskerken (1710-1762), trouwde in 1739 met Ursula Christina van Reede (1719-1747). Hij hertrouwde in 1753 met Jeanne Elisabeth de Geer (1708-1766), weduwe van Sir Walter Serserf.
4. Zie noot 2, pag. 130.
5. Zie noot 2, pag. 136.

Marie Elise Loke (1870-1916)

Elk jaar is er met betrekking tot Belle wel weer een nieuwe vondst te melden. Beschreven wij als zodanig voor het Bulletin 1992 het schilderij van Hendrik Voogd, dat thans op Slot Zuylen hangt, in dit nummer komen wij met een ontdekking van een gans andere orde.

En wel: de eerste Nederlandse vrouw, die aan een Nederlandse universiteit in een topfunctie werd aangesteld, hield haar intrede over... Belle van Zuylen!

Het was Dr. Marie Elise Loke (1870-1916), die in 1907 tot lector werd benoemd (een vrouw als hoogleraar 'mocht' pas tien jaar later) in de Franse Taal- en Letterkunde aan de Universiteit van Groningen. Het onderwerp van haar openbare les luidde: '*Les débuts du roman personnel; Madame de Charrière et son oeuvre*'.

Helaas is Dr. Loke's intrede nooit in druk verschenen, noch in manuscriptvorm bewaard gebleven. Uit een artikel over haar in '*De Nieuwe Gids*' van oktober 1916 (pp. 806-828), geschreven door één van haar voormalige studenten naar aanleiding van haar overlijden, is er echter wel een indruk van te krijgen. Met name kent Marie Loke in haar rede aan Belle een eervolle plaats toe in de historische reeks van 'auteurs personnels', die zij doet beginnen bij Madame de La Fayette met haar '*Princesse de Clèves*'.

In genoemd artikel komt Marie Loke tevens naar voren als een zeer begaafd en geestig docente, die ook als mens bijzonder geliefd was bij haar studenten. Door een ongeneeslijke ziekte kwam aan haar loopbaan vroegtijdig een einde.

Een tentoonstelling over leven en werk van Dr. Loke werd samengesteld aan de Universiteit van Groningen en was vervolgens in april van dit jaar te zien in het Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging (IIAV) te Amsterdam. Het begeleidende boekje: '*Een beminnelijke romaniste, Dr. M.E. Loke, de eerste vrouwelijke lector in Nederland*' door Drs. I. de Wilde (uitgeverij Passage te Groningen, 1992, ISBN 90 5452 008 6) is voor f 19,50 verkrijgbaar in de boekhandel.

Bestuurssamenstelling 1993 Comité néerlandais 1993

Leden:

Mevr. Dr. Y.Y.M. Went-Daoust - voorzitter/présidente; contactpersoon met het Zwitsers Genootschap/contacts avec l'Association suisse; Franstalige culturele en letterkundige zaken.

Drs. C. baron van Tuyll van Serooskerken - vice-voorzitter/vice-président; vertegenwoordiger/représentant van ons Bestuur in het College van Regenten van de Stichting Slot Zuylen.

Mevr. Drs. M.I. Wolff-Craandijk - secretaris/secrétaire; contactpersoon met het Zwitsers Genootschap/contacts avec l'Association suisse; redacteur 'Lettre de Zuylen et du Pontet' (tot/jusqu'à 9/10/1993).

Dr. L.L. van Maris - secretaris/secrétaire; contactpersoon met universitaire en letterkundige instellingen/contacts avec des institutions universitaires et littéraires (m.i.v./à partir du 9/10/1993).

Mevr. Drs. R.J. Dubois-van Veen - penningmeester/trésorière; redacteur 'Lettre de Zuylen et du Pontet'.

Mevr. Mr. Drs. N.H. Boucher-Verloop - organisatie van de Jaarlijkse Bijeenkomst/Réunion op Slot Zuylen; contactpersoon/contacts met 'Slot Zuylen'.

Mevr. I.M. Follender Grossfeld - beheer van de boekencollectie van het Genootschap/bibliothécaire.

Mevr. Drs. I.A. Schouten-Kalnins - letterkundige zaken; beheer van de verzameling losse artikelen en knipsels/littérature; collectionne tout ce qui paraît sur Belle de Zuylen dans la presse (articles, etc); beheer van de Reizende Tentoonstelling/supervision de l'Exposition Itinérante.

Mevr. P.R.T. van der Drift - toegevoegd lid als vertegenwoordiger van de Vereniging van Vrienden van het Museum Slot Zuylen; verzorging van de lunch op de Jaarlijkse Bijeenkomst op Slot Zuylen.

Ereleden/Membres d'honneur:

Mevr. A.C. Cosijn-Gouda

Mevr. Simone A.G.C. Dubois-de Bruyn

Dr. Pierre H. Dubois

Mr. H.N.C. baron van Tuyll van Serooskerken

Boottocht naar Slot Zuylen

Utrecht's Rondvaartbedrijf Schuttevaer (voor inlichtingen tel. 030-720111) heeft ons via een reclamefolder laten weten, dat er een mogelijkheid bestaat om een vier uur durende boottocht te maken van Utrecht over de Vecht naar Slot Zuylen vv. In dit tijdsbestek is tevens een rondleiding in Slot Zuylen opgenomen; verder wordt er koffie met gebak in het Slot geserveerd. De rondvaarten hebben plaats in de periode 26 mei t/m 30 september op woensdag en donderdag.

COLLOQUIUM NEUCHÂTEL 1993

11 t/m 13 november

'Une Européenne: Isabelle de Charrière en son siècle'

Het groene programmaboekje hebt U allen ontvangen.

Laat deze unieke kans niet voorbijgaan om in het internationale gezelschap van 'Charriéristen' Uw kennis omtrent Belle te verbreden, en rondom haar persoon en in haar Zwitserse wereld met elkaar een stuk vriendschappelijkheid te beleven!

Bij opgave naar Zwitserland s.v.p. ook even
een berichtje aan het Nederlandse secretariaat!

CONTRIBUTIE

Voor de betaling van de contributie 1993 (minimumbedrag voor leden en instellingen in Nederland fl. 30,- per jaar, voor buitenlandse leden en instellingen fl. 50,- per jaar) is aan de Nederlandse contribuanten een acceptgiro in februari jl. toegezonden. De buitenlandse leden zijn in maart op de hoogte gesteld van de contributieverhoging naar fl. 50,-.

Wij verzoeken degenen, die hun contributie voor 1993 nog niet voldeden, de bijdrage vóór 31 oktober 1993 te doen overmaken op óf girorekening 5634723 t.n.v. Genootschap Belle de Zuylen te Den Haag óf banknummer 53.81.02.713 t.n.v. Genootschap Belle de Zuylen te Den Haag onder vermelding van 'contributie 1993'.

Het financiële jaarverslag 1992 ligt voor belangstellenden ter inzage op de Réunion of kan schriftelijk worden aangevraagd bij de penningmeester.

COTISATION

Nous avons informé nos membres habitant l'étranger qu'à partir du premier janvier 1993 nous avons dû porter le prix de la cotisation à Hfl. 50,-.

Nous prions instamment les membres qui n'ont pas encore versé leur cotisation de 1993 de faire parvenir leur virement au Postbanknr. 5634723, au nom du Genootschap Belle de Zuylen, Den Haag, en mentionnant 'cotisation 1993'.

Quant aux membres de l'Association suisse qui n'auraient pas encore versé leur cotisation, ils sont priés de le faire en envoyant fr. 30,- (membre ordinaire) ou fr. 50,- (membre de soutien) au c.c.p. 20.97.64-4 de l'Association suisse des Amis de Madame de Charrière à Neuchâtel.

Ceux qui n'habitent pas en Suisse pourront faire le paiement de leur cotisation ou autres virements auprès des deux banques suivantes:

- Union de Banques Suisse, Neuchâtel 0290
Compte no: 314.600 MIB Association suisse des Amis de Mme de Charrière
- Banque cantonale neuchâteloise, Neuchâtel
Compte no: E.12821.04 'ordinaire' Association suisse des Amis de Mme de Charrière

De Belle van Zuylen-leerstoel aan de R.U. te Utrecht

In het academisch jaar 1992-1993 werden aan de bovengenoemde wisselleerstoel successievelijk de volgende gasthoogleraren benoemd:

- Prof. Dr. A. Brenner (Israël) - aan de Faculteit der Godgeleerdheid met de leeropdracht: *'Vrouwenstudies en het Oude Testament'*;
- Prof. Dr. M. de Langen (Nederland) - aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Prof. De Langen leidde op 22 april jl. een binnen dit kader door haar georganiseerd symposium op Slot Zuylen: *'Zin en grenzen van wetgeving op het terrein van het familie- en jeugdrecht'*, dat een maximaal aantal deelnemers telde.

In dit nummer/dans ce numéro:

Aan onze lezers/À nos lecteurs	1
In memoriam Fransje Scholten van Aschat	3
Afscheid van onze secretaris	
<i>'Kan Belle van Zuylen een nieuw continent veroveren?'</i>	4
<i>'Boswell tussen de tulpen'</i>	
<i>'Zonder vaandel: een achttiende eeuwse polyfonie'</i>	
<i>'Belle depicted in England'</i>	6
Letter from the United States	8
Nieuwe Aanwinsten Bibliotheek	9
Belle op de penning	10
Een toneelstuk over Belle	
<i>'Belle van Zuylen en Kasteel Amerongen'</i>	11
Marie Elise Loke	14
Bestuursamenstelling/Comité néerlandais 1993	
Boottocht naar Slot Zuylen	

Jaarlijkse herdenking van de geboortedag van Belle de Zuylen

Het Bestuur van het Genootschap nodigt u hierbij uit tot het bijwonen van de 19e Jaarlijkse Bijeenkomst ter herdenking van de geboortedag van Belle van Zuylen/Isabelle de Charrière op

zaterdag 9 oktober 1993 te 10.30 uur

op Slot Zuylen, Oud Zuilen (Gemeente Maarssen) bij Utrecht. Telefoon: 030-44 02 55.

De zaal is vanaf 10.00 uur geopend. Onze collectie boeken en documenten is eveneens vanaf dat tijdstip te bezichtigen.

Programma

10.30 uur Openingswoord door Mevrouw Yvette Went-Daoust, voorzitter van het Genootschap.

10.45 uur Mevrouw Béatrice Didier, hoogleraar Franse Letterkunde aan de Universiteit van Parijs VIII: *'Madame de Charrière, schrijfster van alle tijden'*. (Lezing uitgesproken in het Frans).

11.30 uur Pauze. Gelegenheid tot het bezichtigen van een deel van onze boeken- en documentatiecollectie.

12.00 uur Mededelingen van het Bestuur.

12.15 uur Mevrouw Ineke ter Heege, actrice en schrijfster, geeft een korte schets van de totstandkoming van het toneelstuk *'Belle of Geen talent voor ondergeschiktheid'* en van haar vertolking van de hoofdrol daarin. Voorts draagt zij enkele teksten voor uit Belle's brieven. (In het Nederlands).

13.00 uur Sluiting.

Lunch.

Wij hopen op 9 oktober vele bekenden, maar ook nieuwe belangstellenden te mogen begroeten. Gaarne zien wij uw opgave voor deelname op het ingesloten formulier tijdig, doch uiterlijk 2 oktober as. tegemoet bij het secretariaat: Rozendaalselaan 22, 6891 DG Rozendaal (GLD). Telefoon: 085-61 97 82.

Deelnemers die per trein naar het C.S. Utrecht reizen, maken wij erop attent, dat Slot Zuylen ook bereikbaar is met bus 124, om 9.36 uur vanaf het station, richting Oud-Zuilen, uitstappen halte Zuilenselaan. Naar het Slot is het dan nog 5 minuten gaans. Deelnemers die per auto komen vinden een plattegrond met route-aanduiding op bijgesloten inlegvel.

Réunion anniversaire Belle de Zuylen

Le Comité de l'Association Belle de Zuylen/Isabelle de Charrière a l'honneur de vous inviter à sa 19ième réunion qui aura lieu cette année le

samedi 9 octobre 1993 à 10h30

au Château de Zuylen, Oud-Zuilen (commune de Maarssen) près d'Utrecht. Téléphone: 030-44 02 55.

Ouverture de la salle à 10h00. Notre collection de livres et de documents est accessible dès ce moment.

Programme:

10h30 Accueil des participants par Mme Yvette Went-Daoust, présidente de l'Association.

10h45 *'Madame de Charrière, écrivain de tous les temps'*. Conférence prononcée en français par Madame Béatrice Didier, professeur de littérature française à l'Université de Paris VIII.

11h30 Pause et visite d'une partie de notre collection de livres et de documents.

12h00 Communications du Comité concernant l'Association.

12h15 Madame Ineke ter Heege, comédienne et écrivain, parlera brièvement de la réalisation de la pièce *'Belle ou Je n'ai pas les talents subalternes'* et de son interprétation du rôle principal de cette pièce. Ensuite, elle lira quelques textes extraits des lettres de Belle. (Cette partie du programme sera en néerlandais).

13h00 Clôture.

Lunch.

Nous espérons revoir de nombreux membres et accueillir de nouveaux intéressés à cette réunion. Veuillez retourner promptement le formulaire de participation ci-joint et au plus tard avant le 2 octobre prochain au secrétariat: Rozendaalselaan 22, 6891 DG Rozendaal (Gld). Téléphone: 085-61 97 82.

Nous signalons à l'intention de ceux qui arrivent à la gare d'Utrecht que l'autobus 124, partant de la gare à 9h36, direction Oud-Zuilen, s'arrête au Zuilenselaan. Une promenade de 5 minutes mène au château. Pour les participants venant en voiture, voir le plan ci-inclus.